

HENK POST: SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING *REVISITED*

WORKSHOP VCH-CONGRES 14 JANUARI 2011

Actuele discussies over onder meer een toelatingsrecht voor leerlingen in het bijzonder onderwijs, de afschaffing van het bijzonder onderwijs, de positie van de homodocent, wetsvoorstellen over het enkele feit in de Awgb, en de dominantie van het gelijkheidsbeginsel in maatschappij, politiek en rechtspraak vragen om een nadere doordenking van het beginsel soevereiniteit in eigen kring.

Een van de grote Nederlandse idealen is het uitbannen van discriminatie. Daarom opent onze Grondwet daarmee. In artikel 1 staat, eenvoudig gezegd, dat ieder recht heeft op gelijke behandeling en dat niemand mag worden gediscrimineerd. Gelijkheid is sinds de Franse Revolutie van 1793 een van de idealen van een moderne democratische samenleving. Men hanteerde de leus: 'vrijheid, gelijkheid, broederschap'. Dat waren de drie fundamentele waarden van een door de Verlichting geïnspireerde maatschappelijke vernieuwing. Vrijheid gaat daarbij voorop. Dat is geen wonder, want men ageerde tegen tirannie, tegen overheersing door vorst, kerk of andere machthebbers. Men wilde vrijheid van gedachte en woord, van levensovertuiging en meningsuiting. In de combinatie van vrijheid en gelijkheid heeft ieder een gelijk recht op vrijheid. Dat levert een spanningsveld op. Bovendien, onontbeerlijk om zowel vrijheid als gelijkheid te beleven is broederschap, sociale cohesie of burgerschap. Een nationale staat kan men zien als een verzameling individuen. Deze individuen leven evenwel in een verscheidenheid aan maatschappelijke verbanden: mensen zijn sociale wezens. Zij creëren waardengemeenschappen. Zij vormen als burgers een samenleving. Dit impliceert integratie.

In het bijzonder vanaf de negentiende eeuw is de pluriformiteit van de Nederlandse samenleving tot ontwikkeling gekomen. Dat was mede onder invloed van zowel het calvinisme als de verlichting. Het is mogelijk daarbij zowel op christelijke als humanistische motieven te wijzen. In dit verband beperk ik mij tot een (neo)calvinistisch motief, namelijk soevereiniteit in eigen kring.

Dooyeweerd beschouwt een door Althusius in de zestiende eeuw ontwikkelde idee als de eerste systematische uitdrukking van het principe van soevereiniteit in eigen kring. Volgens deze calvinistische filosoof bestaan er vele verschillende sociale gemeenschappen, elk met haar door God gegeven kring van bevoegdheden en met specifieke wetten die niet zijn afgeleid van enige andere kring. Althusius verdedigt reeds vier belangrijke kenmerken van een pluraliteit van maatschappelijke verbanden: 1. elk maatschappelijk verband maakt zijn eigen wetten waardoor het behoort te worden geregeerd; 2. de wettelijke macht van de staat ten opzichte van maatschappelijke verbanden behoort te worden beperkt door de eigen rechten van de verbanden; 3. de overheid behoort de fundamentele rechten van de burgers te beschermen; en 4. zij schept voorwaarden die burgers en maatschappelijke verbanden in staat stellen te streven naar sociaal-economische welvaart.

Belangrijk voor de Nederlandse ontwikkeling is de inbreng van Abraham Kuyper. Fundamenteel voor zijn visie op de rechtsstaat is het door hem gepropageerde beginsel van soevereiniteit in eigen kring. Met dit beginsel is hij een verdediger van een pluralistische maatschappijopvatting. Soevereiniteit in eigen kring is in Kuypers ogen een typisch calvinistisch beginsel dat het recht op burgerlijke vrijheden inhoudt. Dit betreft onder meer het gezin, de school, het bedrijf, de wetenschap en de kunst. Burgers vormen

maatschappelijke kringen die hun bestaan niet te danken hebben aan de staat. Deze kringen gehoorzamen aan een intern gezag vanwege hun zelfstandig karakter. De overheid heeft de soevereiniteit van specifieke kringen te respecteren. Daarbij is het aan haar om bij botsingen tussen kringen de eerbiediging van grenzen te bewaken en zo nodig af te dwingen. Maar zij heeft ook de roeping om de enkele individuen en het zwakke in de kringen tegen misbruik van overmacht te beveiligen. Dit kan met zich meebrengen dat de overheid moet ingrijpen in het functioneren van een kring en in haar regelgeving.

Bij Herman Dooyeweerd is het beginsel van soevereiniteit in eigen kring een centraal wijsbegerig beginsel. Hij gebruikt het principe van soevereiniteit in eigen kring op een wijze die dicht bij Kuypers oorspronkelijke toepassing staat. Als hij de maatschappelijke instituties en gemeenschappen overdenkt zoals het gezin, de staat en de kerk, dan houdt hij zich bezig met de normatieve structurele principes van deze identificeerbare, afzonderlijk te onderscheiden kringen. Elk zelfstandig gekwalificeerd verband heeft zijn eigen interne rechtssfeer, die niet uit die van een ander verband kan worden afgeleid. Aan samenlevingsverbanden kent Dooyeweerd op grond van hun onderlinge onherleidbaarheid soevereiniteit in eigen kring toe. In de visie van Dooyeweerd heeft de staat geen absolute rechtsmacht. De levens- of wetskringen hebben juridisch hun soevereiniteit in eigen kring. Zij ontlenen het recht om zich naar hun eigen aard en levenswet te ontwikkelen niet aan de staat.

Het denken in termen van kringen of sferen met een eigen normerende verantwoordelijkheid en bevoegdheid is niet vreemd aan het heersende recht, zo bevestigt de rechtssocioloog Kees Schuyt. Een kring is echter nooit volstrekt autonoom. Kringen overlappen elkaar en beïnvloeden elkaar daardoor, maar ook ziet de overheid toe op de handhaving van het voor elke burger en elke organisatie geldende universele recht. Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring wordt gelegitimeerd door het fundamentele recht van vrijheid van levensovertuiging. Soevereiniteit in eigen kring vindt een nadere toepassing in – onder meer – het beginsel van de scheiding van kerk en staat. Onze moderne samenleving omvat een variëteit aan maatschappelijke domeinen met ieder een relatief eigen waarden- en normenstelsel.

Fundamenteel voor de rechtsstaat zijn de klassieke grondrechten die een pluriforme samenleving impliceren. In mijn recent verschenen studie *Gelijkheid als nieuwe religie* besteed ik aandacht aan een variëteit in casus die laat zien dat de maatschappelijke pluriformiteit onder druk staat doordat zich conflicten voordoen tussen twee fundamentele beginselen – gelijkheid en soevereiniteit in eigen kring.

Zo botst de SGP met de staat. Dat volgt uit diverse uitspraken van de rechter, waaronder de uitspraak van de Hoge Raad. De vrijheidsrechten waarop deze partij zich beroept, zijn niet absoluut. Maar de uitoefening van het discriminatieverbod is eveneens niet absoluut. De rechter staat voor de lastige opgave te bepalen wat de reikwijdte van een vrijheidsrecht en wat het gewicht van nondiscriminatie is. Dat ligt niet vast en wordt beïnvloed door de maatschappelijke context. Maatschappelijk gezien heeft de SGP een achterhaald standpunt. De rechter heeft dat verdisconteerd in zijn oordeel. De SGP verwijt de Hoge Raad inbreuk te hebben gemaakt op haar klassieke vrijheidsrechten. Dat is waar. Je zou kunnen zeggen dat de rechter zijn verantwoordelijkheid heeft genomen en een neutrale uitspraak heeft gedaan. Enerzijds, voeg ik daaraan toe. Nederland is een land van minderheden en een pluralistische rechtsstaat. Maar van invloed op de maatschappelijke ontwikkeling is geweest het door

Kuyper ontwikkelde concept van soevereiniteit in eigen kring. Dat heeft het vreedzaam samen leven bevorderd. Rekening houdend met het gemeenschappelijk recht hebben allerlei groeperingen de ruimte eigen specifiek recht te ontwikkelen, waaronder verenigingen, politieke partijen en godsdienstige genootschappen. Vanuit dit oogpunt had de Hoge Raad het vrouwenstandpunt van de SGP moeten respecteren. Hij heeft de domeinafbakening niet erkend. Dat is ingrijpend en strijdig met het beginsel van soevereiniteit in eigen kring. Dit beginsel impliceert dat een politieke partij naar haar eigen interne verenigingsrecht functioneert. De Hoge Raad heeft dus anderzijds een uitspraak gedaan die in strijd is met een van de beginselen van onze rechtsstaat.

Islamitische burgers hebben in beginsel het recht naar hun geloofsvoorschriften te leven. Recht op soevereiniteit in eigen kring heeft ook de islamitische gemeenschap. Moslima's hebben in beginsel het recht zich te kleden zoals men dit wenst. Moslima's en moslims hebben het recht personen van het andere geslacht niet de hand te schudden ter begroeting. Daar waar deze rechten botsen met het recht van een andere kring, dient een afweging van belangen plaats te vinden. Zo kan een school op grond van pedagogische doelen eisen stellen aan kleding of gedrag. Dat geldt ook voor onder meer een overheidsinstelling om bepaalde andere redenen. Maar de soevereiniteit in eigen kring van een onderwijsinstelling verschilt van die van een overheidsinstelling. Elke kring heeft een eigen aard en een oorspronkelijke bevoegdheid de eigen interne verhoudingen juridisch te regelen. Daardoor heeft elke kring een onderscheiden interne rechtssfeer. Als een rechter een onderwijsinstelling in het gelijk stelt om het afwijzen van islamitische voorschriften, hoeft hij dat niet te doen bij een overheidsinstelling, bijvoorbeeld een sociale dienst, of zal hij bij een andere overheidsinstelling, bijvoorbeeld de politie, toestaan dat de vrijheid om islamitische voorschriften na te leven (veel) verder gaand wordt beperkt. Het hangt helemaal af van de interne rechtssfeer van de specifieke kringen, de verhouding tussen de botsende wetskringen en de weging van belangen. Duidelijk is in elk geval dat een algemeen boerkaverbod strijdig is met soevereiniteit in eigen kring.

Het gelijkheidsbeginsel ligt ten grondslag aan de klassieke vrijheidsrechten. Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring impliceert vanuit een andere invalshoek de erkenning van vrijheidsrechten. Onderscheiden kringen vinden hun legitimering in een (onder)scheiding van verantwoordelijkheden en een domeinerkenning. Het interne recht van een specifieke kring raakt aan het gemeenschappelijk recht. Indien zich een conflict voordoet tussen rechtssferen, is terughoudendheid in de opstelling van de staat een vereiste om het wezen van de rechtsstaat niet aan te tasten.

Soevereiniteit in eigen kring *revisited*: dit beginsel is het waard opnieuw te worden overdacht en de toepassing ervan onderzocht gelet op enerzijds de radicale pluriformiteit van onze samenleving waardoor de sociale cohesie onder druk staat en anderzijds de dreiging van de totalitaire verleiding geïnspireerd door een gelijkheidsideologie en de visie van verdedigers van het secularisme op het publieke domein.